

Sztuka mediów

O świadomości gatunkowej
dziennikarzy prasowych

Andrzejowi

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3841

Magdalena Ślawska

Sztuka mediów

O świadomości gatunkowej
dziennikarzy prasowych

Redaktor serii: Nauki Polityczne
Mariusz Kolczyński

Recenzent
Maria Wojtak

Książka została nagrodzona w konkursie
na dofinansowanie monografii naukowej
z obszaru edukacji medialnej
przez Polskie Towarzystwo Edukacji Medialnej

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Wspólnota – interakcja – przekaz. Komunikacja w kontekście koncepcji Goffmana i Maingueneau	15
Komunikowanie jako tworzenie wspólnoty.	18
Komunikowanie jako interakcja.	20
Komunikowanie jako przekaz	23
Komunikacja a kompetencje	24
Rozdział II	
Strategia – interpretacja – interakcja. Konceptualizacja pojęcia świadomości gatunkowej	29
Świadomość czy/i kompetencja	31
Świadomość gatunkowa czy kompetencja generyczna	33
Gatunek a norma	36
Gatunek a komunikacja	40
Gatunek a sytuacja nadawczo-odbiorcza.	42
Gatunek a tekst	45
Gatunek a dyskurs	46
Świadomość gatunkowa – model interakcyjny	48
Świadomość gatunkowa jako strategia	49
Świadomość gatunkowa jako interpretacja	51
Świadomość gatunkowa i osobowość nadawcy	52
Świadomość gatunkowa – tworzenie i odbiór	53
Rozdział III	
Dziennikarz – autor. Wokół tożsamości i kompetencji	55
Tożsamość dziennikarza – między Ja a My	58
Między definicją a autodefinicją dziennikarza	60
Dziennikarstwo – konglomerat zawodów	67
Dziennikarstwo – etyka i profesjonalizm	73
Dziennikarz – autor	77
Pakt faktograficzny – pakt o uczestnictwie	80
Ślady obecności dziennikarza w tekście	82
Rozdział IV	
Wywiad – świadomość gatunkowa – sztuka interakcji	85
Bohater i czytelnik – aspekt pragmatyczny gatunkowej świadomości	90
Cel wywiadu	94

Goffmanowski spektakl a wywiad	97
Sztuka pytania	103
Rozdział V	
Felieton – świadomość gatunkowa – sztuka formy	113
Świadomość gry z czytelnikiem – aspekt pragmatyczny	120
Osobowość twórcy	123
Sztuka formy	127
Rozdział VI	
Reportaż – świadomość gatunkowa – sztuka faktu	133
Aspekt pragmatyczny reporterskiej świadomości	139
Rola reportera	149
Sztuka faktu	153
Wokół reportażowej formy	160
Rozdział VII	
Wokół metatekstu i metagatunku – świadomość gatunkowa	167
Metateksty wewnątrz dziennikarskiego tekstu	171
Metateksty – opowieści o dziennikarskim tekście	176
Metatekst a autonarracja	
Metagatunkowość – gatunkowy obraz świata	189
Zakończenie	197
Bibliografia	201
Źródła	221
Dziennikarz	221
Wywiad	222
Felieton	223
Reportaż	223
Indeks nazwisk	227
Summary	233
Résumé	235

Wstęp

Współczesne media są przestrzenią, w której można obserwować wyraźne ślady nadawczej świadomości. Zbigniew Bauer tak ją definiuje: „Świadomość. Dzięki niej i dla niej powstały media i ich teoria; z niej uformowało się specyficzne owych mediów zastosowanie – dziennikarstwo” (BAUER 2009: 24). Badanie mediów wymaga spojrzenia na kompetencje dziennikarskie, choć zdaję sobie sprawę z tego, że jest to zagadnienie bardzo szerokie i zróżnicowane. Celem podjętych przeze mnie badań jest opracowanie problematyki świadomości gatunkowej współczesnych dziennikarzy prasowych. Zaproponowany interakcyjny model gatunkowej świadomości prezentuje dwie krzyżujące się perspektywy badawcze. Po pierwsze, perspektywę genologiczną uwzględniającą ugruntowane w językoznawstwie ujęcia świadomości językowej, kompetencji komunikacyjnej czy dyskursywnej. Po drugie, perspektywę komunikologiczną, pozwalającą na opis poglądów, opinii dziennikarzy na temat gatunków. Przyjęłam, że w dziennikarskich tekstach można odnaleźć elementy wskazujące na umiejętności dotyczące wyboru gatunku przez jego nadawcę.

Jednocześnie analiza świadomości dziennikarza odbitej w języku może być opisem jego podmiotowości, tożsamości. W ujęciu lingwistycznym będzie to badanie tożsamości ujęzykowanej, rekonstruowanej z tekstu (por. GAJDA 2009; WÓJCICKA 2016). Magdalena Steciąg podkreśla: „[...] tropienie relacji tożsamość – język, przejawów tożsamości w języku czy tożsamości językowej z perspektywy lingwistycznej może być ważnym dopełnieniem współczesnej dyskusji o kondycji samoświadomej jednostki w społeczeństwie ponowoczesnym” (STECIĄG 2014: 46). W dziennikarskich tekstach odnajduję rozumienie medialnej wypowiedzi, własnego zawodu, ale i mediów.

Badanie świadomości gatunkowej współczesnych dziennikarzy prasowych jest próbą analizy sygnałów kompetencyjnych w ich własnych wypowiedziach. Przyjęłam, że w dziennikarskich tekstach dotyczących warsztatu, tych z poziomu metatekstowego, można odnaleźć elementy pozwalające mapować umiejętności dotyczące doboru gatunku przez jego nadawcę. Próbę teoretycznej konceptualizacji łączyłam z szeroko zakrojonymi badaniami tekstów dziennikarskich. Chciałabym zastrzec, że zaproponowana przeze mnie analiza gatunkowej świadomości nie dotyczy poziomu kompetencyjnego całej tej grupy zawodowej. Jest bowiem badaniem odnoszącym się do pewnej części dziennikarskiej społeczności.

Praca stanowi próbę konceptualizacji i opisu gatunkowej świadomości. Na bazie interakcyjnego teoretycznego modelu świadomości gatunkowej, w którym zestawiałam perspektywę gatunkową z ugruntowanymi w językoznawstwie ujęciami świadomości językowej, kompetencji komunikacyjnej czy dyskursywnej, zanalizowałam perspektywę kompetencyjną dotyczącą gatunku. Jednocześnie chcę zaznaczyć, że podbudowę teoretyczną poprzedziły analizy tekstów dziennikarskich.

Świadomość gatunkowa jest zagadnieniem już przez badaczy „wywoływanym”. Na szczególną uwagę zasługuje monograficzne opracowanie Moniki Zaśko-Zielińskiej *Przez okno świadomości. Gatunki mowy w świadomości użytkowników języka* (ZAŚKO-ZIELIŃSKA 2002) oraz ujęcia zjawisk pokrewnych, choć różnie definiowanych, odnotowane w poszczególnych artykułach, w których czytamy o: 1) *świadomości gatunkowej* (GŁOWIŃSKI 1987; BORKOWSKI 1999: 282; BAŁOWSKI 2000: 316–329; GROCHOWSKI 2001: 104; ZAŚKO-ZIELIŃSKA 2002: 20–35; GRZMIL-TYLUTKI 2007: 73; WOJTAK 2009b: 21–23; WOJTAK 2016: 112–113), 2) *kompetencji generycznej* (GRZMIL-TYLUTKI 2007: 74; FRAS 2013: 131–138), 3) *świadomości genologicznej* (KASIAK 2015: 83–94). W swoim opracowaniu wybrałam dwa terminy, traktując je synonimicznie: *świadomość gatunkową* i *kompetencje gatunkową*, w których wyraźnie zaznaczony zostaje przedmiot opisu, czyli gatunkowy wzorzec¹. Chcę zaznaczyć, że ogromnym wsparciem była dla mnie metodologia dotycząca samego gatunku, dyskursu i tekstu (GAJDA 1993; DUSZAK 1998; WOJTAK 2004a; WITOSZ 2005) oraz ujęcia typów świadomości i kompetencji takich, jak: *świadomość językowa*, *kompetencja komunikacyjna*, *kompetencja dyskursywna* (MIODEK, ZAŚKO-ZIELIŃSKA, BORKOWSKI, red., 1999; SIEROCKA, red., 2005; STECIĄG, BUGAJSKI, red., 2012; NOCOŃ, TABISZ, red., 2014)². Praca wpisuje się w kontekst badań mediolingwistycznych, które Bogusław Skowronek omawia jako strategię, w której „badacz i interpretator języka, dokonując uważnej analizy tekstu motywowanego medialnie – poprzez namysł nad całością struktury i kontekstami – wychodzi jednocześnie »poza« ów tekst, dostrzega to, co »niewidoczne«, a co wydaje się oczywiste i naturalne” (SKOWRONEK 2013: 157).

Metodologicznie najbliższa jest mi perspektywa genologiczna, choć próbowałam ją poszerzać o ujęcie medioznawcze, koncepcje z zakresu

---

¹ Terminy *kompetencja* czy *świadomość generyczna* także wydają się odpowiednio, noszą bowiem w sobie ślad nazwy *genry mowy* (por. WIERZBIKA 1983). Natomiast *świadomość genologiczna* kieruje nas w stronę dyscypliny, jaką jest genologia, i może być rozumiana jako wiedza z zakresu samej perspektywy badawczej.

² Podałam tylko opracowania zbiorowe, poszczególne artykuły przywołuję, referując typy kompetencji.

teorii komunikacji literackiej czy narracyjnej tożsamości. Genologia³, choć nie jest związana wyłącznie z językoznawstwem, funkcjonuje jako jeden z nurtów badawczych wyznaczających lingwistyczne myślenie o języku, sytuującym się obok socjolingwistyki, teorii tekstu, stylistyki, pragmatyki, badań historycznych oraz teorii językowego obrazu świata (KITA, LOEWE 2012: 9–10)⁴. Kategorią podstawową tej dyscypliny jest gatunek rozumiany jako abstrakcyjny wzorzec organizacji tekstu, zbiór konwencji, komunikacyjny schemat (GAJDA 1993: 245; WOJTAK 2004a: 16). Gatunek będzie więc pewnym konstruktem teoretycznym dla tekstu stanowiącego wymiar ukonkretniający poszczególne gatunkowe aspekty, wyznaczniki. Jednocześnie gatunek jest komunikacyjną realizacją dyskursu (WOJTAK 2011: 71), która kształtuje poszczególne jego wymiary i realizuje je w tekstowych interakcjach.

Myślenie o gatunku w tych dwóch perspektywach pozwoliło mi na wielopoziomowe ujęcie świadomości gatunkowej. Jednocześnie kategorię świadomości gatunkowej chciałabym wpisać w siatkę pojęciową genologii. Rozumiem ją nie tylko jako wiedzę, w której zawarta jest znajomość gatunkowego wzorca, jego wyznaczników, ale i umiejętność dyskursywnej ich realizacji. Kompetencja będzie więc pewną strukturą abstrakcyjną, którą można badać dzięki konkretnym realizacjom i komunikacyjnym praktykom. Jednocześnie kompetencja wskazuje na intencjonalność, podmiotowość i samoświadomość. Gatunek ujmowany w relacji do kompetencji rozumiem nie tylko jako pewną normę, ale i tworzywo, które pozwala na budowanie społecznych interakcji. Dla rozważań dotyczących świadomości gatunkowej przyjąłam kilka perspektyw, które wzajemnie się oświetlają i uzupełniają. Są to perspektywy: normatywna, komunikacyjno-dyskursywna, strategiczna, interpretacyjna oraz indywidualna.

Badanie świadomości gatunkowej będzie zatem badaniem tekstów, w których analizuję perspektywę autorską. Będą to „ślady” wyboru gatunku, umiejętności zastosowania wzorca w praktyce, czyli przełożenia schematu abstrakcyjnego na konkretny tekst. Potrzebna jest tu wiedza o gatunku i o jego dyskursywnym zakorzenieniu. W modelu kompetencyjnym wykorzystałam aspekty gatunkowego wzorca Marii Wojtak: strukturalny, pragmatyczny, poznawczy i stylistyczny (WOJTAK 2004a:

---

³ Celowo nie doprecyzowuję nazwy dyscypliny, mając świadomość dwunurtowego jej charakteru – myślę tu o genologii literaturoznawczej i lingwistycznej. Por. opracowania genologiczne Danuty Ostaszewskiej i Romualda Cudaka (OSTASZEWSKA, CUDAK, red.: 2007; 2008).

⁴ Perspektywę genologii lingwistycznej przedstawia monografia Bożeny Witosz (WITOSZ 2005) oraz artykuły Iwony Loewe (LOEWE 2008: 5–15) i Artura Rejtera (REJTER 2008: 17–30).

16–17). Jednocześnie w kompetencji bardzo mocno zarysowany został aspekt nadawczo-odbiorczy, w którym kryje się perspektywa illokucyjna, profilowanego odbiorcy czy celu wypowiedzi oraz perspektywa poznawcza, która jest zespolona z podmiotowością, interpretacyjnością rzeczywistości w tekście oraz z określonym punktem widzenia.

Kontekstem ujęcia gatunkowej świadomości była perspektywa interakcyjna, komunikologiczna. Za Małgorzatą Kitą przyjmuję bowiem, że nie można nie komunikować (KITA 1998: 26). Wyznaczone przez podejście interakcjonistyczne perspektywy, takie jak: ujęcie dyskursywne, komunikacyjne i psychosocjologiczne (KITA 2007: 32–34), pozwoliły mi na wpisanie badań nad świadomością gatunkową w płaszczyznę komunikacyjną. Tę wyznaczyły mi dwa zestawione przeze mnie ujęcia Goffmanowskiej metafory teatru (GOFFMAN 2008) oraz perspektywa dyskursywna gatunku w ujęciu scenograficznym Dominique’a Maingueneau (MAINGUENEAU 2015). W swoim opisie uwzględniłam zatem takie kategorie, jak: rola, scena, kulisy oraz gra, mając przekonanie, że kompetencja gatunkowa wyraża się w przyjęciu przez nadawcę komunikacyjnej roli, dla której gatunek jest pewną scenografią. W tej koncepcji najważniejszą instancją jest nadawca. W niej wyrażają się indywidualizm i niepowtarzalność twórcy, na które chciałabym w moich analizach szczególnie zwrócić uwagę. Jednocześnie warto zauważyć, że ta sama koncepcja może też służyć do ujawnienia wypowiedzi nieudanych ze względu na niezrozumienie dziennikarskiej roli i niedopasowanie gatunkowych rekwizytów. To metaforyczne ujęcie inscenizacyjne gatunku, w którym ważne są określone scenariusze komunikacyjne (por. FLEISCHER 2012: 19–20) zapośredniczone przez media.

Perspektywę badania świadomości widzę szeroko w ujęciu narracyjnej tożsamości, „szukania” śladów autora w tekście na wielu jego poziomach. Ponieważ współczesny dziennikarz, jak wiadomo, jest nadawcą szczególnym, przywołałam badania nad tym zawodem w ujęciu medioznawczym. Ostatnie lata to czas publikacji wielu monografii dotyczących dziennikarza, dziennikarstwa jako zawodu. Szczególnie ważna była dla mnie perspektywa kompetencyjna (KONONIUK 2013) i warsztatowa⁵. Myślę tu zwłaszcza o tekstach dotyczących warsztatu pisanych przez samych dziennikarzy⁶. Dziennikarz widziany przez

⁵ Warto przywołać różnorodne ujęcia naukowe dotyczące badania dziennikarskiego warsztatu, od badań empirycznych (ŁYDEK-KAWA 2017: 649–671) po badania tekstów dziennikarskich – w ujęciu warsztatowym (WORSOWICZ 2015: 129–141; WORSOWICZ 2017: 435–449).

⁶ Do najważniejszych opracowań dotyczących tej perspektywy należą: *Abecadło dziennikarza* (NICZYPEROWICZ, red., 1996), *Dziennikarstwo od kuchni* (NICZYPEROWICZ, red., 2001), *O warsztacie dziennikarskim* (ADAMOWSKI, red., 2002), *ABC dziennikarstwa*

pryzmat nadawcy komunikatu podkreśla rolę medium oraz swoistą umowę z odbiorcą.

Dziennikarz ukazany jest jako uczestnik dyskursu medialnego, który z racji wykonywanego zawodu jest zobowiązany do szczególnej troski o jakość wypowiedzi na każdym poziomie – merytorycznym, komunikacyjnym, językowym. W kręgu moich zainteresowań będzie dziennikarstwo prasowe (określane jako tradycyjne). Kompetencja gatunkowa dziennikarza stanowi jeden z przejawów tożsamości profesjonalnej. Jest tym, co składa się na jego wizerunek, choć w odbiorze przeciętnego użytkownika uwagę przyciąga kompetencja na poziomie poprawności językowej, oceniana głównie przez pryzmat usterek językowych. Jednocześnie umiejętność przełożenia wiedzy genologicznej na praktykę tekstową, doskonałość i gra z konwencją są wartościami cenionymi w środowisku dziennikarskim, a przejaw uznania stanowią przyznawane nagrody dziennikarskie.

Materiał badawczy w mojej pracy stanowiły wypowiedzi dziennikarzy mające formę wywiadów, tekstów autowarsztatowych, tekstów komentujących własne dziennikarskie wytwory. Jednocześnie chcę zaznaczyć, że postawiłam na szczególny rodzaj dziennikarzy – wybrałam mistrzów dziennikarstwa, profesjonalistów, których teksty znam i na których podstawie prowadzę zajęcia dydaktyczne. Wychodzę bowiem z założenia, że warto uczyć i pokazywać to, co najlepsze i najwybitniejsze w mediach. Przywołani przeze mnie dziennikarze to autorzy nagrodzonych materiałów. Nie sposób wymienić wszystkich dziennikarskich konkursów, ale ich owocem są takie wyróżnienia, jak Grand Press, Nagroda „Newsweeka” im. Teresy Torańskiej, Nagroda im. Barbary N. Łopieńskiej, Grand Prix Ogólnopolskiego Konkursu Dziennikarskiego im. Krystyny Bochenek, Studenckie Nagrody Dziennikarskie MediaTory⁷. Prezentowane wypowiedzi wyzyskiwałam z miesięcznika „Press”⁸ oraz z innych czasopism. Wybór przedmiotu analizy nie był przypadkowy. Kryterium tego wyboru stanowiło powiązanie wybitnych tekstów z konkretnymi dziennikarskimi wypowiedziami. Mają one formę wywiadów z nagrodzonymi dziennikarzami oraz komentarzy do nomino-

---

(LIS, SKOWROŃSKI, ZIOMECKI 2002), *Warsztaty dziennikarskie* (BORTNOWSKI 2007), *Biblia dziennikarstwa* (SKWORZ, NIZIOŁEK, red., 2010).

⁷ Janina Fras w swojej monografii omawia konkursy na medialne wypowiedzi (FRAS 2013: 152–161) oraz podaje ich zestawienie (FRAS 2013: 168–172). Autorka ma bardzo podobne zdanie na temat badania kompetencji generycznej w kontekście dziennikarskich nagród.

⁸ Por. także medioznawcze ujęcie tych wypowiedzi w artykule Katarzyny Pokornej-Ignatowicz *Problemy zawodowe dziennikarzy w Polsce u progu nowego wieku na podstawie analizy branżowego miesięcznika „Press”* (POKORNA-IGNATOWICZ 2001: 23–34).

wanych tekstów. Część wypowiedzi odnalazłam w zbiorach wywiadów (por. WÓJCIŃSKA 2011), ale i w zbiorach tekstów warsztatowych, takich jak *Biblia dziennikarstwa* (SKWORZ, NIZIOŁEK, red., 2010).

Chcę podkreślić, że fragmenty zaprezentowane w części analitycznej są pewnym wycinkiem przebadanych przeze mnie tekstów. Do opisu kompetencji gatunkowej wybrałam bowiem najbardziej wyraziste przykłady przedstawienia konkretnych wymiarów świadomości. Były to teksty autowarsztatowe, metateksty zawarte w tekstach i metateksto- we opowieści, komentarze dotyczące własnych tekstów.

Perspektywę tworzenia gatunków medialnych w ujęciu kompeten- cyjnym rozumiem jako sztukę mediów. Powołam się tu na wypowiedź Marka Millera, że „dziennikarstwo to zbieranie materiałów, analizo- wanie i interpretowanie, czyli reżyserowanie. Reżyserowanie naszej wiedzy o faktach. Dziennikarstwo to sztuka mediów, wielkie pole do poszukiwań i eksperymentów. [...] Pytania, w jakim miejscu znajduje się sztuka mediów i jakie stoją przed nią możliwości i wyzwania – to zasadnicze pytania dziennikarstwa” (MILLER 2005: 39). Świadomość ga- tunkowa jest w pewnym sensie sztuką tworzenia tekstów⁹. Jako sztukę rozumiem tu umiejętność¹⁰, która wymaga wiedzy, kwalifikacji i talentu. W przypadku tekstów medialnych to umiejętność doboru właściwych środków językowych, wybór tematu, odpowiedniej kompozycji wypo- wiedzi, a także wybór samego medium. Za tym wszystkim kryje się wybór odpowiedniego gatunku. Władysław Tatarkiewicz, definiując sztukę, podkreślił: „Początek definicji sztuki jest łatwy, bo pewne jest, że sztuka jest czynnością człowieka, a nie wytworem natury. I jest czyn- nością świadomą, a nie odruchem czy dziełem przypadku [...]” (TATAR- KIEWICZ 2006: 50). Autor tej definicji kładzie akcent na ludzką świadomość i nawiązuje nią do ujęcia sztuki jako umiejętności, jako twórczego działania. Tatarkiewicz podkreślił także istotę sztuki poprzez intencję, w której kryje się potrzeba utrwalenia rzeczywistości, potrzeba nadania kształtu bądź ekspresji (por. TATAR- KIEWICZ 2006: 51). W każdym gatun- ku dziennikarskim można odnaleźć intencję utrwalenia rzeczywistości, a świadomość gatunkowa będzie sztuką nadawania jej kształtu poprzez

---

⁹ W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza wśród wielu definicji sztuki odnalazłam taką: sztuka – „umiejętność wykonywania biegle czegoś, co wymaga talentu, zręczności lub specjalnych kwalifikacji” (DUBISZ, red., 2008: 1546).

¹⁰ Podobne rozumienie sztuki jako umiejętności odnajduję w Arystotelesowskiej sztuce retoryki (ZIOŁEK 2000: 8–9) czy w umiejętności tworzenia tekstów jako sztuce pisania (ZAŚKO-ZIELIŃSKA, MAJEWSKA-TWOREK, PIEKOT 2008). Jednocześnie chcę odno- tować zupełnie inne rozumienie pojęcia sztuki mediów w ujęciu nowych mediów – cyfrowości, interaktywności i sieciowości (KLUSZCZYŃSKI 2016: 249–270).

wybór konkretnego gatunku. Na umiejętność doboru gatunków spojrzę przez pryzmat intencji twórców, ponieważ świadomość tych mechanizmów będę analizowała na przykładzie wypowiedzi dziennikarskich.

Praca ma charakter teoretyczny i analityczny. W pierwszym rozdziale zarysowałam sytuację komunikacyjną w ujęciu interakcyjnym, odwołując się do propozycji Mikułowskiego Pomorskiego, który widzi komunikację w wymiarze przekazu, interakcji i wspólnoty. Przywołując koncepcje Goffmana i Maingueneau, przyjął dla swych rozważań sceniczne ramy komunikacji. Rozdział podsumowałam ujęciem kompetencyjnym w komunikacji. W drugim rozdziale zaproponowałam model badania gatunkowej świadomości, prezentując ją w oświetleniu *świadomości językowej, kompetencji komunikacyjnej, kompetencji pragmatycznej, kompetencji tekstowej (tekstotwórczej)* oraz *kompetencji dyskursywnej* i wskazując przede wszystkim na możliwość badania świadomości w ujęciu gatunkowych aspektów, ale i w perspektywie autorskiej strategii oraz interpretacji. Kolejny, trzeci rozdział jest próbą przywołania badań nad dziennikarzem w ujęciu tożsamościowym, warsztatowym i profesjonalnym. Przede wszystkim jednak stanowi pokazanie możliwości badań nad przedstawicielem tego zawodu – w skali mikro, w której istotna jest próba analizy jego samoświadomości, spojrzenia na niego jako na autora medialnych wypowiedzi. Wyznaczenie śladów autora w tekście pozwoliło mi na analizę jego gatunkowych kompetencji w jego własnych wypowiedziach.

Dalsze rozdziały mają wyraźnie analityczny charakter. W analizach zastosowałam dwie perspektywy opisu omawianej przeze mnie świadomości – pierwsza to ujęcie gatunkowe (wywiad – felieton – reportaż), a druga to perspektywa z poziomu *meta-*. Chciałabym zaznaczyć, że są to perspektywy wzajemnie się oświetlające i często pokrywające się. Część wypowiedzi autowarsztatowych ma wyraźny metatekstowy charakter, jednak zastosowany mechanizm opisu jest odmienny. W pierwszej perspektywie kierowało mną ujęcie genologiczne, w drugiej – zaznaczyłam kontekst metatekstowy, poprowadziłam analizy w dwóch planach: wewnątrztekstowym i zewnątrztekstowym, pokazując aspekty gatunkowego wzorca. W rozdziałach czwartym, piątym i szóstym przywołuję kolejno świadomość dziennikarską w zakresie wywiadu, felietonu i reportażu. I tu chciałabym zaznaczyć, że aby nie zgubić ujęcia kompetencyjnego, nie wchodziłam w kwestie opisu samych gatunków. Zależało mi bowiem na tym, aby uwypuklić wypowiedzi twórców i ich warsztat dziennikarski dotyczący poszczególnych form. W opisie świadomości gatunkowej na pierwszy plan wysunęłam perspektywę pragmatyczną, uznając, że kompetencje twórców rozpoczynają się wraz z uznaniem roli ich odbiorców. W ostatnim – siódmym – roz-

dziale przywoływałam badania nad metatekstem i w jego kontekście przytaczałam różnorodne wypowiedzi dziennikarzy o tekście, od wypowiedzi wewnątrz reportażu czy wywiadu po autokomentarze do własnych tekstów. Ostatnią grupę stanowiły wypowiedzi o gatunkach zamkniętych w tych samych formach. Były to takie wypowiedzi, jak: felieton o felietonie, wywiad o wywiadzie czy reportaż o reportażu. W tak ujmowanej metagatunkowości odnajdywałam samoświadomość dziennikarzy zamkniętą w strukturach autoprezentacyjnych gatunku. A jednocześnie te niezwykle metamorfozy gatunkowe przedstawiłam w ujęciu gatunkowego obrazu świata.

Obrazując kompetencję gatunkową, posłużę się wielokrotnie wypowiedziami wybitnych twórców. Ale jestem przekonana, że „przetrwanie etosu dziennikarskiego w tzw. mediach jakościowych jest warunkiem *sine qua non* dalszego uznawania mediów za wartościowe narzędzia poznawcze. Jednocześnie ma ono wielkie znaczenie dla kształtu całej kultury; wszak współczesne media w coraz większym stopniu kulturę zastępują. Zanik czy nawet rozmycie się etosu dziennikarskiego w magmie bezetosowych mediów populistycznych może skutkować nie tylko kryzysem wiedzy medialnej, ale też kryzysem całej kultury, w której zapośredniczone jest wszelkie ludzkie poznanie” (PŁESZCZYŃSKI 2015: 22). Zakładam, że badania nad gatunkową świadomością zburzą (lub przynajmniej zweryfikują) obiegową opinię o tym, iż wiedza o gatunkach nie jest dziennikarzowi potrzebna. Sądzę bowiem, że świadomość wyznaczników gatunkowych i kompetencja w tym zakresie pozwalają twórcom na swobodne poruszanie się w świecie dziennikarskich tekstów.

W tym miejscu chciałabym szczególnie podziękować recenzentce tej pracy Pani Profesor Marii Wojtak za przychylne jej przyjęcie oraz cenne wskazówki. Dziękuję także Pani Profesor Małgorzacie Kicie za naukowe towarzyszenie mi i wiarę we mnie. Dziękuję też za wiele inspiracji płynących z prac obu Pań Profesor – mam pełne przekonanie, że warto mieć w życiu swoich Mistrzów. Nie napisałabym tej pracy bez moich bliskich i przyjaciół. Szczególnie dziękuję mężowi Andrzejowi, mojej siostrze Oli oraz moim dzieciom – Małgosi i Krzysiovi. Ale lista życzliwych mi osób jest dłuższa – bardzo Wam dziękuję za serdeczną obecność w moim życiu.

Art of media

About species awareness of press journalists

Summary

The interactive model of the genre awareness proposed in the monograph includes two crossing research perspectives. The first one is the interactive perspective, which takes into account the approaches of language awareness and the communicative or discursive competences well established in linguistics. The second perspective is the communicological one, which allows for description of the views and opinions of journalists on the genres. The study assumes that journalistic texts are the source of elements allowing for mapping skills related to the selection of the genre by its sender. It should be emphasized that my analyses concern a study of authors' self-awareness, reconstructed from their own utterances. The attempts of theoretical conceptualization have been combined with wide-ranging studies of journalistic texts. The proposed analysis of the genre awareness does not concern the competence level of the whole professional group. It is a study relating to a certain part of a journalistic community.

The media linguistic instruments selected for the studies introduce a broader communicative context into the analyses. I would like to include the category of genre awareness in the conceptual framework of genology. It is understood not only as knowledge incorporating the knowledge of the genre pattern and its determinants, but also as the ability to discursively implement them. Therefore, the genre competence has been recognized as an abstract structure that can be explored through specific implementations and communicative practices. At the same time, competence indicates intention, subjectivity and self-awareness. The genre recognized in relation to competence is understood not only as a standard, but also as material allowing for building social interactions. The considerations of genre awareness have adopted several perspectives which elucidate and complement one another. These are the following perspectives: normative, communicative-discursive, strategic, interpretive, and individual.

The research material in the work includes utterances of journalists in the form of interviews, the author's workshop texts, texts commenting on own journalistic writings. At the same time the purpose is to emphasize that a special type of journalists has been selected – professionals, masters of journalism.

This monograph consists of seven chapters. The first three chapters constitute its theoretical basis. The first chapter outlines the communicative situation in interactive terms. It has been determined by the comparison of two theories: the theatrical metaphor of Erving Goffman and the discursive perspective of the genre from the scenographic point of view of Dominique Maingueneau. Referring to the concepts of Goffman and Maingueneau, the stage framework of communication has been adopted for the purpose of deliberations. Chapter Two describes a model of genre awareness. It is presented in the light of *linguistic awareness*, *communication competence*, *pragmatic competence*, *textual competence* and *discursive competence*. The individual competences are merely a context to describe the ability to construct utterances in the genre. They form a background, because in the concepts presented locations common with the findings of genology have been sought – the genre has been described in relation to such categories as the norm, communication, text and discourse. Chapter Three is a description of the *journalist* category in the context of its professional identity and an attempt to define it. It is emphasized that modern

journalism is a conglomerate of various professions. At this point the work refers to research results and the studies of media scholars, but at the same time it refers to the understanding of the profession by the journalists themselves. Also, a closer view on ethics, professionalism and workshop competences in journalism have been studied. The work focuses primarily on the subjective – author's perspective.

The following chapters, from chapter four to chapter six, are an analysis of journalistic statements in the area of creating an interview, a causerie and reportage. The genre awareness has been considered as the art of creating texts. Art is understood here as the ability that requires knowledge, qualification and talent. In the case of media texts, it is the ability of choosing the right language means, selection of the theme, the appropriate composition of utterance and the selection of the medium itself. All this covers the choice of the suitable genre. The author's workshop approach to individual genres has been included in the triad of interview, the art of interaction, causerie – the art of form, and reportage – the art of fact. The final, seventh chapter of the study presents journalists' utterances in the context of the research on metatexts. The analyses have been conducted on two levels: intratextual and intertextual. The analysis of the genre awareness has been completed with the description of the meta-genre category . It includes such implementations as a causerie about the causerie, an interview about the interview or a reportage about the reportage. Concurrently, these have been considered as genre-related metamorphoses. Another research trail to describe such exceptional forms is the definition of a *genre-based picture of the world* modelled on the linguistic picture of the world.

The presented studies have been illustrated as the art of media. The analysis of journalistic texts has showed, above all, the high genre competences of their creators. It has also allowed to depict rules of the genre from the perspective of journalists themselves who have revealed the secrets of their skills and the inner details of their work. Thus, the proposed perspective of the description can be treated, in imitation of the formulated poetics, as formulated genology, i.e. not described by genologists, but by journalists themselves. The book may provide researchers with tools to describe and interpret the competence in terms of genre, while at the same time it may serve as a teaching tool, since it can be used by choosing a genre or a favourite journalist.

It should be noted that studies of the modern journalism stigmatized by crisis are a very difficult issue. A small sample of this social group analysed in the study helps to restore faith in high and professional journalism, even if it forms just a minor part of the whole genre. At the same time, the adopted communicological and scenographic perspective for the discursive practices presents the media in which the participation pact is a picture of creation of a communicative community, although in many cases this community is apparent. The behind-the-scenes stories about the creation of texts show how fluid are today's media categories of the stage, the scene and the audience. The picture of those journalistic textual practices reflects the contemporary media and culture. I hold a belief that genological studies, which take into account the achievements of literature, media and cultural sciences, present a picture of contemporary media texts. The present monograph also indicates that the media-linguistics instruments allow the researcher to analyse a media text, extend beyond that text, and allow for a deeper reflection on the contemporary culture.

Key words: genre awareness, genre competence, journalist, journalistic genres (interview, column, reportage), metatext

L'art des médias

Sur la conscience générique des journalistes de presse

Résumé

Proposé dans la monographie, le modèle interactif de la conscience générique présente deux perspectives de recherche qui se croisent. Premièrement, il s'agit de la perspective génologique qui englobe les conceptions de la conscience langagière, de la compétence de communication ou de discours qui sont consolidées dans la linguistique. Deuxièmement, il est question de la perspective communicologique qui permet de décrire les opinions et les points de vue des journalistes sur la question de genres. J'ai admis que dans les textes journalistiques on peut trouver des éléments dénotant les compétences concernant le choix du genre par son émetteur. Je tiens à souligner que mes analyses consistaient à examiner la conscience générique des auteurs reconstruite sur la base de leurs propres énoncés. Je liais la tentative de la conceptualisation théorique aux études des textes journalistiques largement entreprises. Proposée par moi, l'analyse de la conscience générique ne concerne pas le niveau de compétence de tout ce groupe professionnel. C'est en effet une étude se référant à une certaine partie de la communauté de journalistes.

Les instruments de linguistique des médias à caractère génologique que j'ai choisis afin d'effectuer mon étude ont introduit dans mes analyses un plus vaste contexte de communication. Je voudrais incorporer la catégorie de la conscience générique dans le réseau notionnel de génologie. Je la comprends non seulement comme un savoir dans lequel est incluse la connaissance du modèle générique, de ses déterminants, mais aussi comme une capacité de leur réalisation discursive. J'ai donc considéré la compétence générique comme une certaine structure abstraite que l'on peut examiner grâce à des réalisations concrètes et des pratiques de communication. La compétence dénote à la fois l'intentionnalité, la subjectivité et l'autoconscience. Quant au genre saisi par rapport à la compétence, je le comprends non seulement comme une certaine norme, mais aussi comme un matériel qui permet de construire des interactions sociales. En ce qui concerne les réflexions portant sur la conscience générique, j'ai adopté quelques perspectives qui s'éclaircissent et se complètent mutuellement. Ce sont les perspectives : normative, communicative et discursive, stratégique, interprétative ainsi qu'individuelle.

Dans mon travail, le matériel d'analyse était constitué d'énoncés des journalistes ayant la forme d'interviews, de textes autotechniques, de textes commentant les productions journalistiques individuelles. Je veux en même temps souligner que j'ai choisi un type de journalistes particulier – il est question des professionnels, des maîtres de journalisme.

La présente monographie se compose de sept chapitres. Les trois premiers constituent sa base théorique. Dans le premier chapitre, j'ai esquissé la situation de communication dans la conception interactive. Celle-ci a été déterminée par deux théories juxtaposées par moi : la métaphore du théâtre de Erving Goffman et la perspective discursive du genre dans la conception scénographique de Dominique Maingueneau. En évoquant ces conceptions, j'ai adopté pour mes réflexions des cadres scéniques de communication. Dans le deuxième chapitre, j'ai décrit le modèle de la conscience générique tout en la présentant à la lumière de la *conscience linguistique*.

tique, de la *compétence de communication*, *compétence pragmatique*, *compétence textuelle* (de création de textes) et *compétence discursive*. Les compétences particulières n'étaient qu'un contexte pour décrire les capacités de formuler des énoncés dans un genre donné. Elles constituaient le fond parce que, dans les conceptions présentées, je cherchais des lieux communs avec les règles de la génologie – j'ai décrit le genre par rapport aux catégories telles que : norme, communication, texte, discours. Le troisième chapitre constituait la description de la catégorie de *journaliste* dans le contexte de son identité professionnelle ainsi que la tentative de le définir. J'ai souligné que le journalisme contemporain est un conglomérat de différentes professions. Ici, je me référais aux résultats de recherches et aux travaux des sociologues des médias, mais en même temps je rapportais la façon dont les journalistes eux-mêmes comprennent leur métier. J'ai expliqué également la conception concernant l'éthique, le professionnalisme et les compétences techniques dans le journalisme. Je me suis concentrée avant tout sur la perspective du sujet, donc celle de l'auteur.

Les chapitres subséquents, du quatrième au sixième, constituent l'analyse des énoncés journalistiques dans le domaine portant sur la création de l'interview, du feuilleton et du reportage. Quant à la conscience générique, je l'ai définie comme l'art de créer des textes, c'est-à-dire la capacité qui exige un savoir, des qualifications et du talent. Dans le cas des textes des médias, c'est la capacité de choisir des figures de style convenables, de choisir un sujet, la composition appropriée de l'énoncé, mais aussi de choisir le moyen même. Derrière tous ces éléments se cache le choix d'un genre adéquat. C'est dans la triade suivante que j'ai renfermé la présentation auto-technique des genres : interview – art de l'interaction, feuilleton – art de la forme, reportage – art des faits. Dans le dernier chapitre de la monographie, le septième, j'ai présenté les énoncés journalistiques dans le contexte de recherches sur le métatexte. J'ai réalisé mes analyses à deux niveaux : à l'intérieur du texte et à l'extérieur du texte. J'ai clôturé l'analyse de la conscience générique par la description de la catégorie portant sur le caractère métagénérique. À cette catégorie appartiennent des réalisations telles que : feuilleton sur le feuilleton, interview sur l'interview ou reportage sur le reportage ; je les ai considérées à la fois comme des métamorphoses génériques. L'appellation de *l'image générique du monde* modelée sur l'image linguistique du monde peut être un autre trope de recherche visant à examiner de telles formes exceptionnelles.

Les examens présentés ont été décrits comme l'art des médias. L'analyse des textes journalistiques a démontré avant tout de grandes compétences génériques de leurs auteurs, a permis d'illustrer les règles du genre dans la conception des journalistes mêmes qui révélaient les secrets de leur technique et montraient les coulisses de leur travail. Par là même, on peut traiter la perspective de description proposée (à l'instar de la poétique formulée) comme la génologie formulée, c'est-à-dire décrite non par les génologues, mais par les journalistes eux-mêmes. Le livre peut procurer aux chercheurs des outils permettant de décrire et d'interpréter les compétences dans la perspective générique, mais en même temps il exerce la fonction didactique, car on peut s'en servir en choisissant un genre donné ou son journaliste préféré.

Je me rends compte qu'examiner le journalisme contemporain marqué par une crise n'est pas une tâche facile. Une petite partie de ce groupe social examinée dans mon travail permet de redonner confiance à un journalisme de haute qualité et professionnel, quand bien même il constituerait la minorité. En même temps, la

---

perspective communicologique adoptée, scénographique pour des pratiques discursives, montre les médias où le pacte d'appartenance constitue l'image de la formation d'une communauté de communication – quoique dans bien des cas ce soit une communauté apparente. Les histoires racontées dans les coulisses sur la formation de textes montrent à quel degré sont floues aujourd'hui les catégories de médias de la scène, des coulisses et de l'auditoire. L'image de ces pratiques textuelles journalistiques constitue le reflet des médias contemporains et de la culture. Je suis convaincue que les études génologiques prenant en considération les réalisations des sciences littéraires, celles de médias et de culture présentent l'image des textes de médias contemporains. La présente monographie démontre aussi que les instruments de linguistique des médias permettent au chercheur analysant un texte de médias de sortir en dehors de ce texte, permettent une réflexion approfondie sur la culture contemporaine.

Mots clés: conscience générique, compétence générique, journaliste, genres de presse (interview, feuilleton, reportage), métatexte

Redakcja
Barbara Konopka

Współpraca redakcyjna
Małgorzata Bartosik

Projekt okładki, stron działowych i zakładki
Anna Krasnodębska-Okreglicka

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korektorzy
Lidia Szumigała
Marzena Marczyk

Łamanie
Alicja Załęcka

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Publikacja dofinansowana ze środków
Polskiego Towarzystwa Edukacji Medialnej

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3677-0
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3678-7
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 15,0. Ark. wyd. 15,0.
Papier Munken Polar 100 g, vol. 1.13.
Cena 39,90 zł (w tym VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin